

Sexuella trakasserier i skolan

Det finns ingen quick fix för att komma tillrätta med sexuella trakasserier i skolan. Förändring kräver tydliga signaler från rektor och lärare och ett aktivt jämställdhetsarbete på många nivåer. Det menar Katja Gillander Gådin, professor i folkhälsovetenskap som forskat om sexuella trakasserier i skolan under många år.

Trots att eleven Kate upprepade gånger slår larm till lärare och rektorer om att hon utsätts för sexuella trakasserier av eleven Harry så blir det inte bättre. Såväl skolledning som lärare förminskar Harrys beteende med att han är omogen och att det inte är så farligt – han utsätter ju fler elever och det är bara Kate som klagar. Hon ses i stället som överkänslig och uppmanas att inte bry sig så mycket. Och om det nu är så farligt, varför har hon i så fall inte gått till polisen, och varför fortsätter hon att komma till skolan?

I en studie från 2017 utgår Katja Gillander Gådin, professor i folkhälsovetenskap vid Mittuniversitetet, och forskaren Nan Stein från detta verkliga fall vid en gymnasieskola i Värmland. En klapp på axeln och ett ”Det går över när de mognar” är vad flickor som utsatts för sexuella trakasserier riskerar att mötas av när de berättar för skolpersonal, berättar Katja Gillander Gådin. De får sina upplevelser förminskade och osynliggjorda.

– Sexuella trakasserier har blivit så normaliserade att det är en självklar del av vardagen för många elever, säger hon.

Ett dåligt bemötande när man försöker berätta kan leda till internalisering av skam

och skuld, vilket ger starka negativa hälsoeffekter i form av stress, dålig självkänsla, ångest, oro och ökad fysisk ohälsa. Det får också följder för de utsattas skolgång, med risk för skolk och sämre skolresultat. Kanske väljer man inte utbildning fritt utan utifrån hur man kan undkomma kränkningar. För båda könen kan också finnas fara för långsiktiga negativa konsekvenser för deras kärleksliv.

– Det finns amerikansk forskning som visar att risken för det man kallar 'teen dating violence' ökar om inte pojkar tidigt lärt sig var gränserna går. Det är viktigt att sätta gränser i den offentliga miljön i skolan, där det finns vuxna närvarande, för hur ska killarna annars klara att göra det i privata situationer där det inte ens finns vuxna med, säger Katja Gillander Gådin.

I studien av fallet Kate och Harry konstaterar hon och Nan Stein också att även elever som upplever de sexuella trakasserierna som mycket grova ofta fortsätter att komma till skolan, för att de inte ser något annat alternativ och för att de kanske inte vill att föräldrarna ska få veta vad som pågår.

Pojkar kränker både flickor och andra pojkar

De senaste åren har medier rapporterat om unga flickor som utsätts för sexuella ofredanden på musikfestivaler men en utredning polisen gjorde 2016 visar att brott begångna i folksamlingar bara utgör någon procent av anmälningarna om sexuellt ofredande bland unga. Skolan är i stället den offentliga miljö där det oftast sker. Flera studier visar att både pojkar och flickor utsätts för sexuella trakasserier och kränkningar i skolan men att det främst är pojkar som kränker både flickor och andra pojkar. Flickors och pojkars utsatthet ser emellertid olika ut.

Enligt en forskningssammanställning initierad av Diskrimineringsombudsmannen (2012) drabbas pojkar i högre utsträckning av verbala kränkningar med homosexuell anknytning medan flickor snarare utsätts för sexuella hot, påträngande sexuella blickar och ryktesspridning. En gymnasieenkät från Jämtlands län ger ytterligare exempel på hur sexuella trakasserier kan komma till uttryck för flickor och pojkar. 22,5 procent av flickorna och 6,9 procent av pojkarna uppgav att de hade blivit rörda vid på ett sexuellt sätt. Lika många flickor hade upplevt att någon försökt kyssa eller krama dem mot deras vilja eller hade fått sin kropp, sitt utseende eller privatliv kommenterat på ett sexuellt vis. Samma siffra för pojkarna var 10 procent. Sexuella rankingar var vanliga för båda könen, där en dryg femtedel drabbats. Homofoba kommentarer var betydligt vanligare för killar än tjejer medan det omvända gällde för påträngande sexuella blickar, där nästan var tredje flicka drabbats men bara drygt var tjugonde kille.

- Homofoba kommentarer som är vanliga för killar går under en annan diskrimineringsgrund än sexuella trakasserier men det flyter ju ihop. Om man blir kallad 'jävla bög' så är ju det oftast inte för att man är homosexuell utan det används för att förminska och kränka oavsett, och det är ofta killar som faller utanför machonormen som drabbas, säger Katja Gillander Gådin.

Även om pojkar också är utsatta så kan man se att flickor ofta utsätts under en längre tid, vilket gör deras utsatthet större, konstaterar Katja Gillander Gådin.

I sin forskning har Katja Gillander Gådin kunnat konstatera att sådant som tafsande och nedvärderande kommentarer förekommer redan så tidigt som bland

sexåringar men att många barn och unga saknar ord och begrepp för vad de upplever.

– Eleverna behöver hjälp att definiera vad de utsätts för. Som lärare måste man också vara medveten om vilka konsekvenser det kan få för de barn som berättar, om de upplevs skvallra, säger Katja Gillander Gådin.

Sociala medier som arena

Den ökade användningen av sociala medier innebär att elever kan utsättas för sexuella trakasserier överallt, både hemma och inne i klassrummen. Organisationen Friends nätrapport från 2017 visar att nästan var femte tjej i åldern 10-16 har utsatts för sexuella trakasserier på nätet under det senaste året. För killar ligger siffran på drygt var tjugonde. Det handlar om sexuella rykten, kommentarer om utseendet, att någon sprider bilder på en eller ger sexuella kommentarer eller förslag. Problemet ökar med åldern.

- Trakasserier som påverkar elevernas tid i skolan är skolans ansvar att hantera, även om det sker utanför skoltid, konstaterar Katja Gillander Gådin.

Olämplig beröring också från lärare

Då och då uppmärksammas fall med lärare som förgripit sig på elever men det finns inte mycket svensk forskning kring problemet. Bland gymnasieeleverna i en studie av Katja Gillander Gådin och Eva Witkowska, från 2005, rapporterade tolv procent av flickorna och nio procent av pojkarna att lärare under det senaste året rört vid dem på olämpliga sätt och något fler bland flickorna och något färre bland

pojkar hade fått höra nedvärderande kommentarer. Ett par procent hade också fått sexuella förslag eller förfrågningar från lärare. Om man tittar på elevernas upplevelser inte bara under det senaste året utan under hela deras skolgång var det hela 30 procent av flickorna som angav att lärare har rört vid dem på olämpliga sätt och 22 procent som fått höra nedvärderande kommentarer. Fyra procent hade fått sexuella förslag eller förfrågningar.

Skolans kultur måste ändras

Stereotypa föreställningar om manligt och kvinnligt sexuellt beteende ökar risken för att sexuella trakasserier sker och att tröskeln för vad som räknas som sexuella trakasserier då också höjs. Detsamma gäller för en hög acceptans för sexuella trakasserier i skolan.

- Om skolan inte agerar med kraft, så att problemen upphör, så uppfattas det som en signal av andra elever om att förövare kan komma undan ostraffat, säger Katja Gillander Gådin.

I en kvalitetsgranskning från 2018 om sex- och samlevnadsundervisningen i skolorna konstaterar Skolinspektionen att det finns brister som kan kopplas till förekomsten av sexuella trakasserier. Skolorna kopplar överlag inte undervisningen i sex- och samlevnad till det övergripande värdegrundsarbetet och missar på så vis nödvändiga diskussioner och frågor. På hälften av de 450 undersökta skolorna saknade eller hade eleverna mycket litet inflytande över sex-och samlevnadsundervisningen, vilket minskar möjligheten att bearbeta frågeställningar som eleverna själva funderar på. För 13 procent av skolorna ser Skolinspektionen också brister i det målinriktade arbetet för att motverka kränkande behandling av

elever. De påpekar att sex- och samlevnadsundervisningen naturligtvis inte kan lösa alla problem som rör sexualitet och jämställdhet men sammantaget har en viktig roll att spela.

Skolan efter #metoo

Katja Gillander Gådin ser ett ökat intresse av att arbeta mot sexuella trakasserier i skolan efter #metoo men menar att det saknas kunskap om hur man ska gå tillväga.

– Det finns ingen quick fix. Som rektor måste man sända tydliga signaler om att det inte är okej och man behöver driva ett aktivt jämställdhetsarbete på skolan.

En utmaning kan vara att få eleverna att berätta vad de är med om. Många svarar nej på en allmän fråga om de utsatts för sexuella trakasserier men ja om frågorna blir mer specifika, med exempel på vad som avses. En del svarar också nej för att de inte vill betraktas, eller betrakta sig själva, som offer. Som pedagog eller rektor behöver man inse att samhällets könsmaktsordning avspeglar sig i skolan och man måste också medvetandegöra eleverna om det, menar Katja Gillander Gådin.

– Man behöver arbeta på alla nivåer, både med främjande faktorer som respekt för allas lika värde, inflytande och demokrati; förebyggande arbete som värderingsövningar och rastvaktssystem och åtgärdande arbete. Det handlar om att förändra hela kulturen på skolan. Att vänta och tro att det går över är ingen bra väg.

Eva-Lotta Hultén

Källor

Bodin, Andrea, Gillander Gådin Katja: Gymnasieelevers arbetsmiljö och hälsa. Rapport från elevenkäten Jämtlands län, 2012

BRÅ: Skolundersökningen om brott. Om utsatthet och delaktighet i brott. 2015

Friends nätrapport 2017

Gillander Gådin, Katja, Stein, Nan: Do schools normalise sexual harassment? An analysis of a legal case regarding sexual harassment in a Swedish high school. 2017

Johansson, Emilia: Forskningsöversikt om trakasserier i arbetsliv och utbildning, Diskrimineringsombudsmannen 2012

Polisens nationella operativa avdelning: Lägesbild över sexuella ofredanden samt förslag till åtgärder. 2016

Witkowska Eva: Sexual harassment in schools. Prevalence, structure and perceptions, avhandling, Karolinska institutet 2005

Skolinspektionen: Sex- och samlevnadsundervisning. Granskningsrapport 2018

Witkowska, Eva och Gillander Gådin, Katja: Have you been sexually harassed in school? : What female high school students regard as harassment. 2005